

Ірина Козак
суддя Господарського суду
Львівської області

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВОСУДДЯ ТА ФІЛОСОФІЇ СУДОЧИНСТВА

© Козак І., 2017

Актуалізуються два поняття у їхньому філософсько-правовому розрізненні: “правосуддя” та “судочинство”, які викликають щонайбільше дискусійних дебатувань серед теоретиків і практиків. З цією метою переглянуто теоретичну аргументацію відомих учених, конституційні положення щодо судочинства і правосуддя для визначення сучасних підходів до трактування вказаних понять, їхніх суттєвих семантичних відмінностей.

Ключові слова: правосуддя; судочинство; здійснення правосуддя; нетотожність понять; верховенство права.

Ірина Козак

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ФИЛОСОФИИ ПРАВОСУДИЯ И ФИЛОСОФИИ СУДОПРОИЗВОДСТВА

Актуализируются два понятия в их философско-правовом различии: “правосудие” и “судопроизводство”, которые часто вызывают дискуссионные дебаты среди теоретиков и практиков. С этой целью пересмотрены теоретические аргументации известных ученых, конституционные положения относительно судопроизводства и правосудия для определения современных подходов к трактовке указанных понятий, их существенных семантических различий.

Ключевые слова: правосудие; судопроизводство; осуществление правосудия; тождественность понятий; верховенство права.

Iryna Kozak
Commercial Court judge
Lviv region

DIFFERENTIATION JUSTICE PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY OF JUSTICE

Article updated two concepts in their philosophical and legal distinction between “justice” and “judice” that cause at most controversial debates among theorists and practitioners. To this end, the theoretical argument Review eminent scientists, constitutional provisions on justice and justice for the installation of modern approaches to the interpretation of these concepts, their significant semantic differences.

Key words: justice; administration of justice; nonidentical concepts; the rule of law.

Постановка проблеми. Реформування судової системи вимагає нині особливої уваги, оскільки його не можна провадити суто формально, аби змінити те, що було раніше. Замість цього потрібно нагально працювати, щоб досягти змін у ставленні громадян до органів правосуддя та відновити його непохитний авторитет. Чимало не розв'язаних досі проблемних питань криється у теоретично не розглянутих постулатах, які, здавалося б, давно відомі, оскільки записані у Конституції України, законодавчих актах.

Аналіз дослідження проблеми. На сучасному етапі розвитку філософсько-правової вітчизняної науки триває активне розроблення багатьох проблемних питань правосуддя, теорії праворозуміння, а також судової практики. Дещо менше, на нашу думку, уваги звернено на судочинство. Хоча ще менше праць вітчизняних науковців у правовій площині, в якій би реалізувалося проблемне з'ясування співвідношення понять “правосуддя” та “судочинство” у філософсько-правовому вимірі.

Єдиним науковцем, який зробив чи не найбільший теоретичний внесок у розвиток цієї дослідницької сфери, є відомий теоретик вітчизняного права В. Бігун. Він створив, як на наш розсуд, найбільш аргументовану і доказову теоретико-філософську працю із проблем правосуддя із викладенням основ філософії правосуддя як судового здійснення ідеї права. Це глибоко фундаментальне осмислення проблематики правосуддя, що заслуговує хіба що єдиної зауваги, яка пов'язана із поняттям темпоральності. Від часу появи згаданої праці у світ минуло вже шість років. Для теоретичного праводержавознавства це незначний період. Він навіть, здавалося б, непомітний, якщо б йшлося про звичні соціально-політичні умови демократичного розвитку правової держави. Однак згадані шість років – це саме період соціальних потрясінь, які істотно змінили наше світобачення, правосвідомісні погляди громадян, саме буття соціуму. Відтак засади теоретичного філософсько-правового осмислення потребують сучасних оцінок і зрілих своєчасних міркувань щодо того, яким має бути правосуддя, як воно співвідноситься із судочинством на етапі реформування демократичної державної системи.

Звісно, ми свідомі того факту, що не можна відкинути всі заслуги попередників-правників, які стояли біля витоків теорії правосуддя. Це такі авторитетні дослідники, як С. Боботов, М. Голоднюк, Н. Гураленко, А. Калашникова, М. Козюбра, Л. Кривенко, Б. Малишев, В. Навроцький, В. Погорілко, П. Рабінович, Н. Рудюк, А. Селіванов, М. Сірий, В. Тертишник, Є. Фесенко та ін.

Зовсім не заперечуючи, а навпаки, визнаючи величезне значення для теорії філософії права напрацювань цих та всіх інших знаних учених сучасності, вважаємо за необхідне високо оцінити всі здобутки минулого у правознавчій науці. Усі згадані напрацювання правників становлять основу теорії дослідження ідей правосуддя і судочинства у їхньому філософсько-правовому осмисленні, дають підстави для критичної переоцінки здобутків науковців задля перспективного поступу як теорії, так і практики правосуддя на сучасному етапі функціонування і подальшого розвитку демократичної правової держави Україна.

Мета роботи – здійснити філософсько-правову екстраполяцію феноменів правосуддя і судочинства.

Виклад основного матеріалу. В основі нашого дослідження – зіставлення термінопонять “правосуддя” і “судочинство”. У своєму аналізованні приймемо за вихідний постулат тезу, апріорно зауваживши, що на рівні повсякденного світосприйняття констатуємо факт нетотожності названих термінів. Як відомо, для філософів цей факт вже наділений особливою значущістю. Адже, аналізуючи, проникаємо у принципи і методи використання заданих для осмислення понять, що неодмінно мають своє вартісне начало як для теорії філософії права, так і для процесу правосуддя.

Щодо першого термінопоняття “правосуддя”, то дослідник В. Бігун розглядає його (у контрастивному спектрі), та ще й на рівні діалектики форми і змісту. У термінологічній і понятійній дискусії він констатує, що правосуддя – це судочинство, а судочинство – це “ще не

правосуддя”. Щоб досягнути логіку такого твердження, дослідник спирається на доведення нетотожності понять судовою практикою, що викликає у нас належну довіру. Судова практика заперечує істинність викладеної вище тези. Вона доводить, що “рішення суду, прийняте всупереч закону, не вважається правосудним”. В. Бігун додає ще і те, що судові рішення, які відповідають закону, але суперечать праву, не вважаються (або можуть не вважатися) такими, що спрямовані на здійснення правосуддя [1, с. 89]. Керуючись далі теорією В. Бігуна, ми проникаємо знову в переконливу аргументацію неідентичності термінопонять “правосуддя” і “судочинство”. Якщо взяти за основу ідею мети правосуддя, а саме – досягнення справедливості у процесі прийняття судового рішення, то немає підстав стверджувати, що всі без винятку рішення справедливі, тобто відповідають задекларованій меті. У цьому випадку вчений знову апелює до судової практики й аргументовано переконує, що поняття “справедливість” – це суб’єктивне почуття. Відтак, якщо судові рішення й відповідає закону, обґрунтоване правом, воно може (а так часто в судовій практиці буває) руйнувати “суб’єктивне уявлення про справедливість” [1, с. 89].

Отже, вже з першого “доводу” В. Бігуна випливає висновок про те, що ми апріорі й допускали: термінопоняття “правосуддя” за прагматично встановленою сутністю є широким, таким, що охоплює зміст і “судочинства як діяльності суду, однак не навпаки” [1, с. 89].

Як стверджує дослідниця Н. Калашникова, яка вивчала теорію рефлексії як принципу філософського мислення, механізми саме філософської рефлексії складаються поступово, їм передують доволі тривала еволюція абстрактно-понятійного мислення. Вважається, як стверджує автор, що здатністю до абстрактно-понятійного відображення дійсності людина була наділена ще на ранньому етапі розвитку, однак мислити на побутовому рівні почала пізніше. При цьому дослідниця ще й звертає увагу на те, що рефлексія як специфічний духовний стан освоєння людиною світу не збігається із самопізнанням, яке може і не бути рефлексивним. Його відмінність полягає, по-перше, в тому, що внутрішній досвід є лише вихідним пунктом руху пізнання, кінцевим – зовнішній досвід. По-друге, рефлексії у розвиненій формі притаманна спрямованість не на індивідуальні аспекти внутрішнього досвіду (тут філософія рефлексії Н. Калашникової вступає у певну суперечність із суб’єктивізмом бачення справедливості, що виклав В. Бігун). Однак вбачаємо істинну і в тому, про що далі розмірковує дослідниця: вона стверджує, що філософська рефлексія не є “первинною” формою рефлектування.

Людина, як вважав німецький філософ Карл Ясперс, усвідомлює буття загалом, саму себе і свої межі. Перед нею відкривається увесь жах світу і власна безпорадність. Усвідомлюючи це, людина ставить перед собою вищу мету – звільнення і спасіння. Так відкривається дуже важлива фундаментальна ідея: поряд із “матеріальним” світом є якісно інший світ – світ ідеальний – свідомості, віри, волі, який і постає істинним для людини. Лише у “світі думки” людина може досягнути сутність світу і себе” [2, с. 59].

Отже, збагнувши непрості особливості форм теоретичного освоєння дійсності, повернемося до того, як вже на рівні теорії філософії мови та аргументації слід трактувати семантику термінопонять “правосуддя” та “судочинство”. У цьому випадку пошлемося на методологію дослідження В. Бігуна і скористаємося його “доводом другим”. В автора це не тотожні поняття, оскільки вони позначають різний зміст. “Правосуддя” – це “суд за правом”, а судочинство – це “діяльність суду”. Перше термінопоняття “акцентує на змісті (за правом), друге – на формі діяльності (суду) як специфічному смислі термінів” [1, с. 89].

Таку аргументацію автор по-філософськи доповнює аксіологічним аспектом: правосуддя – це діяльність, скерована на забезпечення справедливості, захист прав і свобод людини і громадянина.

Судочинство відтворює діяльність суду. Таким самим є тлумачення правників М. Сірого і В. Тертишника: це “процесуальна форма здійснення правосуддя, діяльність суду” [3, с. 718], “правосуддя” – це “правозастосувальна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції [...] справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави” [4, с. 50].

Висновок В. Бігуна є підсумком сказаного вище: правосуддя здійснюється через судочинство як форму діяльності.

У філософсько-правовому плані трактування правосуддя членують на “право” і “судити”. Однак “право” дефініюють на основі розрізнення термінопонять “право” і “закон”. Сучасна практика диференціації пов’язана із терміном “право”, що позначає:

– “певні інтереси тих чи інших суб’єктів соціуму (або ж їхні потреби, які у таких інтересах відображаються, втілюються);

– особливі почуття, притаманні суб’єктам;

– вимоги суб’єктів стосовно отримання якихось цінностей, благ, звернені до суспільства, держави чи до інших осіб або їхніх об’єднань [5, с. 14].

Щодо розрізнення “права” і “закону”, то друге термінопоняття позначає зміст: 1) припис стосовно того, як людина повинна поводитися у суспільстві (моральний закон, правовий закон); припис щодо того, як будь-що має бути чи відбуватися [6, с. 162]. Є закони наукові, природні, закони мислення тощо.

Нашу увагу привертає надзвичайно доказова аргументація термінопоняття “закон”, яку виклав дослідник: “Закон потрактований ним як “фундаментальна категорія, що у філософії права ототожнюється з правом або відмежовується від нього, а це породжує питання про пріоритетність одного з них”. Закон – це нормативний акт вищої юридичної сили, який регламентує найважливіші суспільні відносини. Зі сказаного автор робить логічний висновок про рішення суду: воно має бути законним та обґрунтованим.

Важливою методологічною засадою для диференціації термінопонять “правосуддя” і “судочинство” є герменевтична неоднозначність, закладена у понятті “право” у трактуванні В. Бігуна. Його (тлумачення “право”) варто розглядати (що особливо виправдано) крізь призму теорії праворозуміння. Як відомо, класична теза: право – це те, “що відповідає ідеї права” (за Г. В. Ф. Гегелем). У Г. Радбруха право – “це те, що відповідно до свого смислу покликане служити ідеї права”.

Не можна оминати трактувань “права” у площині посткласичної філософії права. Право визначається залежно від типів праворозумінь – юснатуралізму, легізму та їхніх варіацій. У такому випадку правосуддя є судовим здійсненням “ідеї права”, це “відповідність праву”, “якісна характеристика судового рішення” [1, с. 18].

Цінною особливістю фундаментального дослідження філософії правосуддя В. Бігуна є те, що він висуває важливу ідею – ідею правосуддя “як сферу можливого поєднання різних праворозумінь”, що, звісно, наближає за своєю суттю до вирішення актуальної потреби – забезпечення дії верховенства права.

Філософія права має спиратися на високий рівень правової культури. А тому, попри усю різноманітність підходів до розуміння права (праворозуміння, його типу), варто працювати над появою суспільно визнаної форми самосвідомості й правосвідомості суб’єктів права. Правильною, на нашу думку, є теза Н. Калашникової про те, що світоглядні універсали визначають спосіб осмислення, розуміння і переживання людиною світу [2, с. 66].

Цей підхід логічно веде нас до встановлення глибокого змісту правосуддя. Його полегшує трактування, яке розвиває відомий правник В. Навроцький, який, як криміналіст за сферою своїх досліджень, робить достатньо слушне, як на нашу думку, узагальнення: правосуддя – це не лише діяльність судів. Це діяльність органів дізнання, попереднього досудового слідства, прокуратури, а також органів виконання судових рішень [7, с. 4].

Висновки. Проблеми диференціації термінопонять “правосуддя” і “судочинство” розкрито з огляду на сучасне філософсько-правове тлумачення, на основі теорії праворозуміння та правової культури. В Основному Законі правосуддя трактується як спеціальний вид державної діяльності,

здійснюваний лише судами України як державними органами. Однак філософсько-правова площина аналізу термінопонять засвідчує більшу виправданість вживання поняття “судочинство” у конституційному праві України як “форму здійснення правосуддя”, що цілковито не збігається із переважними позиціями вітчизняних дослідників, про що ми зауважували на початку статті. Тобто дискусії з цього приводу залишаються і далі актуальними.

1. Бігун В. С. *Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: ідея та здійснення: монографія* / В. С. Бігун. – К., 2011. – 303 с. 2. Калашикова Н. А. *Рефлексия как принцип философского мышления: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.01 – онтология и теория познания.* – Волгоград, 2006. – 98 с. 3. Сірій М. І. *Судочинство* / М. І. Сірій, В. М. Тертишник // *Юридична енциклопедія.* – К., 2003. – Т. 5. – С. 718. 4. Малишев Б. В. *Судовий прецедент у правовій системі Англії* / Б. В. Малишев. – К., 2008. – С. 50. 5. Рабінович П. М. *Філософія права: навч. посіб. в 5 ч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.* / П. М. Рабінович. – Львів: Галицький друкар, 2014. – Ч. 1–2: *Філософія права як наука. Гносеологія права.* – 232 с. 6. *Философский энциклопедический словарь.* – М.: ИНФРА-М, 2007. – 576 с. 7. Навроцький В. О. *Злочин проти правосуддя: лекції для студентів юридичних факультетів* / В. О. Навроцький. – Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка. Юридичний факультет. – Львів, 1997. – 48 с.

REFERENCES

1. Bihun V. S. *Pravosuddya: filosofs'ke ta teoretychne osmyslennya: ideya ta zdiysnennya: monohrafiya* [Justice: philosophical and theoretical thinking: the idea and implementation]. Kiev, 2011. 303 p. 2. Kalashnykova N. A. *Refleksyyakak pryntsyp fylosofskoho myshlenuya: dyss. ... kand. fylos. nauk: spets. 09.00.01 – ontolohyya y teoryya poznannya.* [Reflexion is the principle of philosophical thinking: diss. ... cand. philos. sciences: spec. 09.00.01 – Ontology and theory of knowledge.]. Volhohrad, 2006. 98 p. 3. Siryu M. I. *Sudochynstvo* [Proceedings]. M. I. Siryu, V. M. Tertyshnyk. *Yurydychna entsyklopediya.* Kiev, 2003. Vol. 5. P. 718. 4. Malyshev B. V. *Sudovyyu pretsedent u pravoviy systemi Anhliyi* [Judicial precedent in the legal system of England]. Kiev, 2008. P. 50. 5. Rabinovych P. M. *Filosofiya prava: navch. posibnyk v 5-ty ch. dlya stud. yuryd. vyshch. navch. zakl.* [Philosophy of Law: teach. manual in 5 h. for students. Legal. HI. teach. bookmark.]. L'viv: Halyts'kyy drukar, 2014. Vol. 1–2: *Filosofiya prava yak nauka. Hnoseolohiya prava.* 232 p. 6. *Filosofskii entsiklopedicheskii slovar'* [Philosophical Encyclopedic Dictionary.]. Moskow: YNFRA-M Publ, 2007. 576 p. 7. Navrots'kyu V. O. *Zlochyn proty pravosuddya: lektsiyi dlya studentiv yurydychnykh fakul'tetiv* [The crime against justice lectures for law students]. L'viv: L'vivs'kyu derzhavnyy universytet im. I. Franka. Yurydychnyy fakul'tet. L'viv, 1997. 48 p.

Дата надходження: 12.03.2017 р.